

20. STRUČNI SASTANAK INSTITUTA ZA GRUPNU ANALIZU – „GRUPNI ANALITIČAR U MREŽI ODNOSA“

Plenarno predavanje

Politika: grupna analiza u psihoanalitičkom i psihoterapeutskom miljeu:

Kamo pripadaju grupni analitičar i grupna analiza?

Je li grupni analitičar liječnik, znanstvenik ili nešto drugo?

Zagreb, 11./12. 3. 2016.

/ 20th PROFESSIONAL MEETING OF THE INSTITUTE FOR GROUP ANALYSIS – “THE GROUP ANALYST IN THE NETWORK OF RELATIONS”

Plenary lecture

Politics: Group Analysis in the Psychoanalytical and Psychotherapist Milieu:

/ Where Does the Group Analyst and Group Analysis Belong?

Is the Group Analyst a Physician, Scientist, or Something Else?

Zagreb, March 11/12, 2016.

Farhad Dalal

Psychotherapist, Group Analyst, Organizational Consultant. IGA London

Psychotherapist, Group Analyst, Organizational Consultant. IGA London

UVOD: POJEDINAC I SKUPINA

Prema mojim saznanjima, grupna analiza u Zagrebu bori se da se održi. Broj kandidata koji se prijavljuju za edukaciju u grupnoj analizi sve je manji

unatoč činjenici da je zanimanje za psihoanalitičku psihoterapiju u porastu. Sve do prošle godine vaš je Institut djelovao unutar Klinike za psihološku medicinu, no sad zakon nalaže da se odcijepi od Klinike.

U ovoj raspravi pozabavit ću se situacijom u kojoj ste se našli s ciljem stvaranja pretpostavki o razlozima zbog kojih grupna analiza doživljava poteškoće. Te će mi pretpostavke poslužiti za razmišljanje o tome što se može učiniti da se takav trend preokrene.

Namjerno sam upotrijebio riječ „pretpostavke“ jer ne znam mnogo o društveno-političkom kontekstu u kojem vi živite i radite. Znam da se ovdje u proteklih nekoliko desetljeća dogodio rat, da je bilo žrtava i patnje te da je stari identitet Jugoslavije nestao.

Međutim, ono što je zajedničko mnogim dijelovima svijeta, uključujući Ujedinjeno Kraljevstvo, jesu poteškoće u promoviranju edukacije u grupnoj analizi te upućivanju pacijenata na grupnu terapiju.

Na primjer, prije nekoliko godina bio sam član velike uspješne organizacije u Londonu koja pruža više vrsta edukacije u savjetovanju. Također nudi usluge savjetovanja (individualnog i grupnog) općoj javnosti. Vodio sam nekoliko terapijskih i iskustvenih grupa. Međutim, terapijske grupe jednostavno nisu imale dovoljno pacijenata. Naime, od šestotinjak pregleda godišnje, samo je osam pacijenata bilo upućivano na grupnu terapiju. Procjene su uglavnom obavljali stariji polaznici edukacija. Kad sam ja preuzeo ulogu obavljanja procjene, uspio sam uputiti oko 25 % pacijenata u grupe.

Pretpostavljam da je jedan od razloga zbog kojih se pacijente nije upućivalo na grupnu terapiju povezan s tjednim iskustvenim grupama koje su polaznici morali pohađati tijekom edukacije. Prema mojem iskustvu, osobe koje su vodile te iskustvene grupe bile su krajnje tihe, osim povremenih komentara o tome kako grupa izbjegava ovo ili ono. Polaznici su doživljavali grupe kao krute i stroge. Kao posljedica toga, grupa se doživljavala kao mjesto u kojem vlada tjeskoba, a tako se i interpretirala, što se na kraju manifestiralo kao animozitet prema samom pojmu grupe.

Dakle, osoba koja obavlja procjenu, a koja je pune tri godine bila izložena takvom iskustvu takve strogosti i ozračja kažnjavanja, teško će smatrati grupnu terapiju odgovarajućom za osobu u problemima. Katkad se čak dogodi da je upućivanje pacijenta na grupnu terapiju izraz nesvjesne agresivnosti procjenitelja prema pojedinim pacijentima; stoga su skloni upućivati „teške“ ljude u to „teško“ okruženje. Grupe su, dakle, bile kante za otpatke u tom mijeu. Drugim riječima, procjeniteljevo vlastito iskustvo u grupi odbija ga od grupne terapije.

Postoje, naravno, i drugi elementi koji odbijaju ljude od grupne psihoterapije. Primjerice, vlada uvjerenje da pojedinac u sat i pol u grupi koja se sastoji

od pet do osam ljudi, može dobiti samo nekoliko minuta terapeutove pozornosti. Neki smatraju da će provesti većinu vremena slušajući tuđe probleme umjesto da razgovaraju o vlastitim poteškoćama. Napokon, vlada mišljenje da je grupna terapija jeftinija zato što je to razvodnjeni oblik individualne psihoterapije.

Čak i danas mnoge psihoanalitičare zbunjuje pojam grupne analize. Primjerice, moj kolega, vrstan psihoanalitičar, upitao me: „Zar ne bi u edukaciji trebao imati i osobnu analizu?“ Rekao sam mu da je to točno te da sam u grupi dvaput tjedno. On je na to rekao: „Ali što je s tvojom osobnom analizom?“ Ponovo sam odvratio da sam u grupi dvaput tjedno. Obojica smo ponovili isto još nekoliko puta. Imam dojam da je tako dubok i beskrajn nesporazum o prirodi grupe i grupnoj terapiji i dalje prisutan, osobito u psihoanalitičkom miljeu, a općenito u psihoterapeutskom miljeu.

Na kraju se postavlja pitanje zašto bi itko odabrao grupnu psihoterapiju i zašto bi se itko odlučio na izobrazbu u grupnoanalitičkoj psihoterapiji, a ne u individualnoj, uzevši u obzir prestiž koji individualni rad uživa nad grupnim radom te, što je još važnije, uzevši u obzir status koji pojam individualnoga uživa nad pojmom grupnoga.

Općenito se o grupama ili skupinama misli da su lude, zle i opasne. Takvo

stajalište prevladava i među psihoanalitičarima. Premda u Freuda i Biona nailazimo na odlomke koji govore u korist grupe, grupa se općenito smatra mjestom u kojem pojedinci regresiraju i čine loše jedni drugima. Primjerice, Freud kaže:

Posve je opravdano poistovjetiti način mišljenja grupe s načinom mišljenja primitivnih ljudi (1921., str. 79).

Kaže se da čovjekovi nagoni kad se nađu u grupi postaju neobuzdani, stoga

...kad se ljudi okupe u kakvoj grupi, sve njihove individualne inhibicije nestaju, a svi okrutni, brutalni i destruktivni nagoni, koji leže prikriveni u svakoj osobi kao ostaci jednog primitivnog razdoblja, uskovitlaju se ne bi li pronašli svoje zadovoljenje (1921., str.79).

Freud zaključuje da su obilježja grupe sljedeća:

Slabost intelektualnih sposobnosti, nedostatak emocionalne kontrole, nesposobnost za umjerenost i odgodu, sklonost prelaženja svih granica u izražavanju emocija što tada posve prelazi u akciju. Ova i slična obilježja nepogrešivo prikazuju sliku regresa mentalne aktivnosti na ranije faze razvoja, poput onih kakve često nalazimo u divljaka i djece (1921., str. 117).

U ovom često citiranom ulomku Bion grupi pripisuje pozitivne aspekte:

Pojedinac jest, i oduvijek je bio, član grupe, čak i onda kada se ponaša

kao da ne pripada nikakvoj grupi. (...) Štoviše, nijedan pojedinac, koliko god bio izoliran u vremenu i prostoru, ne može se promatrati izvan grupe niti se može smatrati da mu nedostaju aktivna obilježja psihologije grupe (1961., str. 168 – 169).

Međutim,

...primitivni mehanizmi kakve Melanie Klein opisuje kao specifične za paranoidno-shizoidnu i depresivnu poziciju... izvor su glavnih emocionalnih pokretača u grupi (str. 188).

Bion zaključuje:

Prema mojem mišljenju, primitivnija anksioznost odnosa prema parcijalnim objektima... sadržava osnovne izvore svih grupnih ponašanja (1961., str. 189).

Na kraju, Bion i psihoanalitičari općenito drže da je objašnjenje društvenih grupa u pojedincu, stoga grupu i objašnjavaju na temelju pojedinca.

Razumijevanje osobnosti [pojedince] temelj je za razumijevanje društvenog života (Klein 1959., str. 247 u Klein 1988a).

Svi socijalni problemi n kraju se mogu svesti na probleme individualne psihologije (Fairbairn 1935., str. 241).

Ključ za razumijevanje društvene i grupne psihologije jest psihologija pojedinca (Winnicott 1965., str. 146).

Nema sumnje u to da je naglasak na pojedincu povezan s ideologijama koje su prevladavale u zapadnoj Europi tijekom posljednjih stoljeća. No situacija u

istočnoj Europi bila je drukčija. Ondje su od početka dvadesetog stoljeća do pada Berlinskog zida vladajuće ideologije i prevladavajući psihosocijalni miljei bili potpuno suprotni onima u zapadnoj Europi. Međutim, unatoč završetku hladnog rata, grupna terapija doživljava poteškoće u pronalaženju svojeg mjesta u oba miljea, ali zbog različitih razloga.

KONTEKST: ZAPAD

SAD i zapadna Europa veličale su, i još uvijek veličaju, i individuu i tvrdokorni individualizam. Individua je bila (i jest) smatrana važnijom od društva; psihološko je iznad sociološkog, a unutarnji svijet ima primat nad vanjskim. Zapad tvrdi da njeguje slobodu i liberalnu demokraciju. Ipak, premda se Zapad osjećao ugroženim od totalitarnih režima koji su vladali na Istoku, napad na njegove liberalne, egalitarne principe dogodio se iznutra, od konzervativnih neoliberala poput Margaret Thatcher, Ronalda Reagana i njihovih prijatelja.

Prema njihovu shvaćanju, grupa jest i oduvijek je bila nešto mrsko i odurno. Premda su se služili retorikom velikog društva i zajednica, oni su poduzeli sve što su mogli da bi atomizirali društvo, privatizirali društveno te potkopali društvene prakse koje su nužne da bi se ljudi okupljali u grupe. Prema mo-

jem mišljenju, upravo je zato Margaret Thatcher uništila britansku proizvođačku industriju. Naime, radne prakse u takvim institucijama omogućavale su stvaranje kolektiva, poput radničkih sindikata, koji su se mogli mobilizirati i djelovati u cilju boljih uvjeta života te se suprotstaviti problematičnim politikama vladajućih. Mislim da je taj kult pojedinca i iza odluke o ulaganju u cestovnu umjesto u željezničku infrastrukturu. Naime, automobil je za pojedinca, a vlak za skupinu, za zajednicu. Velika Britanija privatizirala je željeznice i time uzrokovala ekološku katastrofu zato što je svakoj osobi jeftinije putovati automobilom ili zrakoplovom nego vlakom.

Junak je modernog neoliberalnog doba poduzetnik. On je vrhunski primjer pojedinca, čovjek koji je ostvario uspjeh zahvaljujući samo vlastitim naporima, protivno svim očekivanjima i strujama. Tako se zapadnom Europom proširio osobito izopačen i opasan individualizam.

Britanska vlada danas deklamira odlike slobode i slobodnog tržišta, no istodobno smanjuje slobodu običnim građanima da prosvjeduju na ulicama uvodeći zakone koji ograničavaju broj ljudi koji se smiju okupiti na ulici.

Prema tome, grupa na Zapadu potencijalni je instrument oslobađanja po-

jedinca, sredstvo širenja demokracije i slobode govora. Ta sloboda govora prijeto utvrđenom vladajućem poretku i stoga taj poredak čini sve što je u njegovoj moći da eliminira mjesta gdje bi se to moglo dogoditi.

Prije desetak godina u vlastitoj zemlji bio sam svjedokom izravnog napada takve vrste, i to ondje gdje to nikad ne bih očekivao – na edukaciji za psihanalitičku psihoterapiju usredotočenu na *attachment*. Prema pravilu u edukaciji u psihoterapiji, polaznici su obvezni jednom na tjedan pohađati iskustvenu grupu koja uključuje njih i njihove kolege. Međutim, odbor za edukaciju odlučio je zatvoriti tu iskustvenu grupu zato što su polaznici iskorištavali tu priliku za izražavanje kritika i progovaranje o problemima povezanim s načinima na koje se institucija vodi. Uz to, nakon zatvaranja grupe pokrenuti su disciplinski postupci protiv osoblja koje se protivilo zatvaranju grupe. Možete, dakle, vidjeti da su staljinistička stajališta zastupljena u zapadnoj Europi jednako kao u istočnoj.

Upravo se zbog takvih razloga ustaljeni poredak boji grupe, osjeća se ugroženim od nje. Ta vrsta grupe, demokratska grupa, potencijalno je subverzivna; opasna je i problematična za establišment – bez obzira na to je li riječ o vladini ili instituciji za psihoanalizu. Grupa je potencijalni glas naroda, a da bi se

taj potencijal ostvario, grupa mora pomoći pojedincima da se riješe svojeg straha od govorenja u javnosti i time oslobode svoj glas.

KONTEKST: ISTOK

Ne znam toliko mnogo o svakidašnjem životu pod režimima iza željezne zavjese. Međutim, čini se da je grupa u totalitarnim režimima istočne Europe imala drukčiju funkciju: grupa je bila vlasništvo države, a služila je kao instrument promatranja i kontrole. Javna mjesta bila su opasna mjesta. U tom smislu, shvaćanje grupe u Istočnom bloku suprotno je shvaćanju grupe na Zapadu. U tom kontekstu izreći svoje mišljenje glasno i javno ravno je samoubojstvu.

Grupa na Zapadu ima potencijal da podupre oslobađanje individue i stoga je etablirani društveni poredak smatra opasnom. Za razliku od toga, grupa se na Istoku doživljava opasnom od individue, zato što grupa služi učvršćivanju uspostavljenog društvenog poretka. Dakle, u prvom kontekstu grupa je instrument oslobađanja, a u drugom je instrument društvene kontrole.

To su moje pretpostavke. Ne znam koliko su istinite ili koliko mogu nekome poslužiti. No ako ima ičega u tome, onda to može biti jedan od razloga zbog

kojih grupna terapija doživljava poteškoće u bivšem istočnom bloku.

Moram napomenuti da je moj opis uloge grupe u istočnoj Europi pojednostavljen. U tim totalitarnim kontekstima postojale su i male, prikrivene skupine građana koje su se potajno sastajale u kuhinjama i na sličnim mjestima. To su bile, nazovimo ih tako, dobre grupe, grupe koje su pružale potporu građanima opterećenim problemima. Nisam spomenuo ni Crkvu niti ulogu koju je ona imala u prošlosti i koju ima danas. U okviru ove diskusije, ostavit ću te teme po strani.

Ono što ovdje opisujem jest uloga grupe u politici, a ne u psihoterapiji. Međutim, to ipak rasvjetljava ili barem otvara pitanje o tome kako se uopće grupna terapija doživljava.

Je li grupna psihoterapija liječenje koje pomaže ljudima da se „uklope“, oblik društvene kontrole u službi konformizma? Je li grupna analiza subverzivna aktivnost koja prakticira propitivanje vlasti? Pritom mislim na vlast u unutar-njem psihološkom svijetu te na vlast u vanjskom, društvenom svijetu, no ujedno i na vlast unutar same psihoterapijske grupe te institucija koje ju podupiru.

Kakve god bile kompleksnosti i ideologije, situacija u kojoj smo se našli zahtijeva da se profil grupne analize podigne, da se njezin status unaprijedi. Jezikom

kapitalizma rekli bismo da je to rad na odnosima s javnošću, marketing prodaje. Nasuprot tome, jezikom ljevice rekli bismo da je to rad na podizanju svijesti.

No što je to što se treba oglasiti, odnosno prodati? U pogledu čega će se podizati svijest? Ukratko, što je grupna analiza?

Jasno, teško će biti pronaći jedinstven odgovor na pitanje što je grupna analiza. No različitost je jedna od odlika grupne analize – ona ne govori jednim glasom. Ipak, korisno je razmisliti o tim razlikama kako bi se došlo do nekog oblika konsenzusa o vrsti grupne analize koju bismo voljeli njegovati i promovirati.

Pokušat ću iznjedruti različite poglede smještajući grupnu analizu u niz polarizacija. To su: znanost i hermeneutika, medicinski i relacijski model, analiza i terapija, psihoanaliza i grupna analiza te uzrok i razlog.

No prije nego što to učinim, moram pozvati na oprez: polovi se često smatraju suprotnostima. Oni to mogu biti, no nisu uvijek. Nadalje, polarizacije i dihotomije često su prikazane na način koji sugerira da ne postoji sredina, da pojedinac može zauzeti ili jedan ili drugi položaj. To, naravno, nije tako.

Imajući to na umu, započet ću s polarizacijom „uzrok i razlog“, jer ona je temelj svih ostalih polarizacija.

UZROK I RAZLOG

Prosvjetiteljski filozof Immanuel Kant opisao je važnu razliku između uzroka i razloga. Smatrao je da se događaji u neživom svijetu mogu protumačiti kao mehanizam koji se sastoji od kompleksnih nizova uzroka i posljedica. Odnos između uzroka i posljedice linearan je i jednostavan; on jednostavno jest. Kretanje biljarske kugle B jednostavno je posljedica toga što ju je udarila biljarska kugla A. Posljedicu potpuno određuje uzrok. A je uzrok, a B je posljedica. Taj aspekt svemira tumači se kao mehanizam koji djeluje mehanički. Sve je određeno onime što se dogodilo prije.

Kant je smatrao da u ljudskom djelovanju ne tražimo *uzroke*, nego pokušavamo razumjeti razloge zbog kojih se nešto dogodilo.

Kantu je bilo važno razlikovati ljudsku vrstu i ljudske aktivnosti od mehaničkog, neživog svemira. Ljudska aktivnost ne bi se smjela shvaćati kao nešto što je uzrokovano prethodnim učincima jer bi to značilo da ljudi ne moraju preuzimati odgovornost za svoja djela. Jednostavno bi mogli reći da ih je nešto što se dogodilo prije natjeralo da učine nešto drugo. To je oblik determinizma na temelju kojega bi mogli tvrditi da su posve nevini, što ih oslobađa od preuzimanja odgovornosti za svoje djelovanje.

Kant je tvrdio da čovjek nije mehanizam, nego moralno biće; čovjek živi u području značenja, dobrog i lošega, pravilnoga i pogrešnoga. Ljudi su neovisna racionalna bića koja odlučuju djelovati zbog određenih razloga i stoga moraju preuzeti odgovornost za sve što čine. Ljudi obitavaju u svijetu značenja, a upravo na temelju značenja odlučujemo kako ćemo djelovati. Ovdje govorimo o sferi slobodne volje.

Znanost kakvu poznajemo svodi se na uzroke i posljedice. Kaže se da je znanje koje znanost proizvodi neutralno i objektivno. Naravno, to nije sasvim tako, no u svrhu ove rasprave dopustite mi da se poslužim takvim pojednostavljenjem.

Važno je reći da se, ako je Kant u pravu, proučavanje ljudske aktivnosti ne može svesti na paradigmu pozitivističke znanosti. Kad bi se ljudska aktivnost mogla na nju svesti, taj bi opis bio reduciran i osiromašen.

ZNANOST I HERMENEUTIKA

Postavimo sljedeće pitanje: spada li psihoanaliza, grupna analiza i psihoterapija općenito u znanstvene pothvate?

Mnogi u našoj profesiji ponovili bi tvrdnje klasične psihoanalitičke ortodoksije, počevši od samog Freuda, i rekli:

„da, naravno, psihoanaliza je znanost, a psihoanalitičar je znanstvenik koji proučava svojeg pacijenta.“

Freud i psihoanaliza dodali su vrlo složenu dimenziju Kantovu konceptu ljudskog stanja tvrdeći da se naše svjesne odluke temelje na nesvjesnim psihološkim procesima. Prema tome, ne možemo potpuno razumjeti razloge zbog kojih činimo ono što činimo. Zadatak je znanstvene psihoanalize otkriti nesvjesne procese iza naših svjesnih procesa.

U takvoj paradigmi znanstvenik/analitičar djeluje kao distanciran promatrač i tumač pacijentovih nesvjesnih procesa. U tom smislu analitičar čini sve što može kako ne bi kontaminirao podatke vlastitom prisutnošću, stoga je tih i pritajan.

Uvod u koncepciju nesvjesnoga neposredno problematizira ideju kantovske odgovornosti i slobodne volje. Ako ne poznajem sebe dovoljno dobro niti se mogu poznavati, kako onda mogu preuzeti odgovornost za ono što činim i govorim? Zar ne mogu jednostavno reći: „nije moja krivnja, moje me nesvjesno natjerala da to učinim?“ Zar moja svijest nije uvjetovana mojim nesvjesnim?

Vratimo se pitanju: jesu li psihoanaliza i grupna analiza studije uzroka ili se bave značenjima i povodima?

Mislim da klasična psihoanaliza pokušava obuhvatiti oba stajališta. Slaže se u tome da postoje razlozi i povodi za ljudsko djelovanje, no tvrdi i da svojim metodama otkriva *uzroke* iza *razloga*.

Pacijent X ponaša se nerazumno prema svojoj psihoanalitičarki zato što na nesvjesnoj razini osjeća animozitet prema ženama. To je *razlog* zbog kojeg je takav.

Međutim, on je takav zato što je u djetinjstvu imao loš odnos s majkom. To je *uzrok* tog razloga.

Prisjetimo se kantovske distinkcije: pojam uzroka svodi čovjeka na mehanizam, a pojam razloga potvrđuje ga kao ljudsko biće.

U svakom slučaju, riječ je o konceptu koji je alternativan onom znanstvenom, a to je da su nastojanja psihoanalize hermeneutičke prirode. Prema tom načinu razmišljanja, analitičar i analiza bave se procesima stvaranja značenja, a upravo stvaranje značenja samo je po sebi terapijsko i korisno.

Ključna načela pozitivističke znanosti, valjanost, mogućnost poopćavanja, reproducibilnost i objektivnost, doživljavaju drastičnu promjenu u toj paradigmi. Ta obilježja postaju aspektima svojstvenim samome terapijskom procesu, procesu koji stvara smislene narative. Ti su narativi vrlo koherentni,

iako mogu sadržavati praznine, neriješene tenzije, tajne i kontradiktornosti.

Ta distinkcija – između znanosti i hermeneutike – tijesno je povezana s idućom distinkcijom.

MEDICINSKI I RELACIJSKI MODEL

Pojam *liječenje* široko je zastupljen u psihoanalitičkom i grupnoanalitičkom diskursu. Koncept liječenja zapisan je u medicinskom modelu ljudskog stanja, koji je tijesno povezan s vrijednostima pozitivističke znanosti.

Na razini tijela i biologije medicinski model spektakularno je uspješan; liječi sve vrste bolesti te otkriva načine na koje se mogu smanjiti tjelesna patnja i bol. To se postiže primjenom metoda pozitivističke znanosti: prikupljanjem objektivnih podataka, testiranjem hipoteza, provođenjem randomiziranih kontrolnih ispitivanja itd.

U posljednjih stotinjak godina medicinski model primjenjuje se i na ljudski um (i srce). To se osobito očituje u psihijatriji i kliničkoj psihologiji.

Srednja struja suvremene psihijatrije tvrdi da pruža objektivno znanje o temeljima ljudskog uma i njegova funkcioniranja. To znanje izloženo je u *Dijagnostičkom i statističkom priruč-*

niku, koji je doživio svoje peto izdanje, a sadržava opise dijagnostičkih kriterija te popis mentalnih poremećaja i mentalnih bolesti. U osnovi, psihijatrijski *mainstream* uzroke ljudske patnje i poteškoća pronalazi u kemijskom funkcioniranju mozga. Protokoli liječenja stoga uključuju kemijske supstance (psihofarmake) koji utječu na kemijski disbalans u mozgu.

S druge strane, srednja struja kliničke psihologije oslanja se na tvrdnju da je drugi uzrok psihičkih problema pogrešno kognitivno funkcioniranje, odnosno da je riječ o naučenim štetnim načinima razmišljanja. Liječenje takvih stanja, što nazivaju terapijom, sastoji se od učenja mozga da razmišlja drukčije. Kognitivna bihevioralna terapija najistaknutiji je oblik takvog liječenja.

Budući da obje discipline pružaju empirijske dokaze koji odgovaraju pozitivističkom mentalitetu, stekle su akademski ugled. Na temelju toga njihovi pobornici tvrde da su njihova saznanja činjenična i stoga su dio neutralne, objektivne znanosti.

Mnogo je kritika na račun tih sustava vjerovanja i temelja na kojima počivaju njihove tvrdnje, no neću u njih ulaziti. Zasad bih samo htio naglasiti da je etos tih dviju disciplina mehanicistički, reduktivan. Takav etos, na koji nas upozorava Kant kad govori o ljudskom

biću, kaže da je psihička patnja uzrokovana pogrešnom kemijom ili pogrešnim načinom razmišljanja. Takva su objašnjenja deterministička.

I jednom i drugom scenariju, to jest tezi o pogrešnom načinu razmišljanja i tezi o kemijskom disbalansu, nedostaju razlog i značenje. Prema takvom vjerovanju, značenje oboljenja od depresije jednako je značenju oboljenja od kolere. I depresija i kolera bolesti su koje napadaju osobu, no same po sebi nemaju veze s tom osobom.

Gdje spada grupna analiza u odnosu na moderne koncepte u psihijatriji, kliničkoj psihologiji i u medicinskom modelu? Koja je posljedica činjenice da su u Velikoj Britaniji i mnogim drugim dijelovima svijeta mnogobrojni grupni analitičari po profesiji psihijatri i psiholozi? U mnogim zemljama samo kvalificirano medicinsko osoblje može se educirati u analizi, što grupnu analizu smješta izričito u medicinski model.

Sve donedavno potencijalni polaznici edukacije londonskog Instituta za grupnu analizu morali su proći psihijatrijski intervju koji je vodio psihijatar. Postavljajući psihijatriju kao stražara koji stoji na ulazu u područje grupne analize, ta je institucija psihoterapiju stavila u podređen položaj u odnosu na psihijatriju, a time je grupnu analizu svrstala u medicinski model.

Postavlja se pitanje: odgovara li grupna analiza medicinskom modelu ljudske patnje? Treba li zaista biti tako?

Kad je riječ o situaciji u Zagrebu: je li to što se grupna analiza odvaja od Klinike za psihološku medicinu dobro ili loše?

Htio bih usporediti medicinski model s relacijskim modelom. Prema relacijskome modelu, psihička patnja proizlazi iz malformacija u međuljudskim odnosima. U relacijskoj paradigmi promjena ne proizlazi iz terapije, nego iz obilježja i prirode terapijskog odnosa. Premda se mnogi relacijski psihoanalitičari i dalje služe riječju „liječenje“, smatram da se ono što se događa u relacijskoj paradigmi najbolje može opisati riječima „susret“, „sastajanje“ „bivanje s/sa“.

ANALIZA I TERAPIJA

Klasični psihoanalitički milje tvrdi da je primarna svrha analize objektivna potraga za istinom – kao u svakom pravom znanstvenom projektu. Analiza može i ne mora dovesti do toga da se pacijent osjeća bolje, no to nije njezina svrha. Svrha je analize sama analiza te spoznaja i prihvaćanje realnosti.

Rad na tome da se ljudima pomogne da se osjećaju bolje naziva se psihoterapijom, a povjera se „nižim bićima“ koja se nazivaju psihoanalitičkim psihote-

rapeutima. U Velikoj Britaniji postoji snažna hijerarhijska diferencijacija između psihoanalitičara i psihoanalitičkih psihoterapeuta.

Unatoč činjenici da se rad psihoanalitičkih psihoterapeuta smatra drukčijim od rada psihoanalitičara (psihoterapija se održava triput na tjedan, a psihoanaliza pet puta na tjedan) oblici rada posve su jednaki. I u jednom i u drugom slučaju gradi se ponešto distanciran odnos s pacijentom i iz tog se položaja interpretira transfer. Svrha je te interpretacije otkriti skrivena značenja i dinamiku iza onoga vidljivoga te razloge zbog kojih su ta značenja uopće skrivena. Na kraju se sva psihoanalitička tehnika svodi na to.

Za taj pristup, u kojem je u središtu rada pronalaženje značenja i razloga, može se reći da se nalazi na ljudskoj strani kantovske podjele. Međutim, distanca u odnosu na pacijenta odnosi se na mehaničku stranu kantovske podjele.

Psihoanalitičari londonskog Instituta za psihoanalizu započeli su edukacije koje se temelje na modelu koji ga prakticira i Institut. Stariji polaznici edukacije, unatoč tomu što su ih educirali psihoanalitičari, dobivaju nižu titulu – psihoanalitički psihoterapeut. Ono što vrijedi za psihoanalizu vrijedi i za grupnu analizu. Tijekom godina

članovi Instituta za grupnu analizu započeli su grupne edukacije i u drugim institucijama, no i u njima su se stariji polaznici morali zadovoljiti nižom titulom grupnog psihoterapeuta umjesto grupnog analitičara.

Prema mojem mišljenju, ta podjela ima više veze sa statusom i ugledom nego sa sadržajnom razlikom. Eliasov rad mnogo govori o takvoj vrsti izgradnje i očuvanja identiteta. O tome ću govoriti malo poslije.

Razlika između terapije i analize povlači sljedeće pitanje: od čega se sastoji projekt grupne analize? Mnogi moji kolege smatraju da grupni analitičar mora biti distanciran i da je njegova zadaća ograničena na analizu i interpretaciju, a drugi tvrde da treba biti mnogo angažiraniji te preuzeti zadatak da pomaže ljudima da se osjećaju bolje.

PSIHOANALIZA I GRUPNA ANALIZA

Došli smo do posljednje polarizacije i pitanja: je li grupna analiza dio psihoanalize ili je to nešto drugo?

Kao što vam je poznato, Foulkes je na to pitanje dao kontradiktoran odgovor.

Foulkes često izjavljuje svoju odanost Freudu. Na primjer:

Freud i njegov rad imali su najveći utjecaj na moj profesionalni život, a tako je i dandanas (Foulkes 1968., str. 117).

Godine 1957. s Anthonyjem je napisao:

Naša Biblija je (...) Freudova knjiga Tumačenje snova (Foulkes i Anthony 1957., str. 39).

Međutim, u istoj knjizi Foulkes i Anthony govore suprotno:

Svi koncepti primijenjeni u raspravi o grupnom ponašanju trebali bi biti izvedeni iz studija o grupama. Primjena gotovih koncepata iz individualne psihoterapije samo zamađuje naš vid (Foulkes i Anthony 1957., str. 250).

I dok je 1957. tvrdio da je Freud njegova Biblija, dvadesetak godina poslije Foulkes kaže:

Cijeli svoj život bio sam uvjereni freudovski psihoanalitičar. No to ne znači da je psihoanaliza moja Biblija... Priznajem da je za mene bilo pravo oslobođenje raditi u onome što smatram novim područjem, a to je grupna analiza, gdje mogu graditi iznova a da ni najmanje ne gubim svoje psihoanalitičke temelje (Foulkes 1971., str. 287).

Nema sumnje, grupna analiza ima neke korijene u psihoanalizi. No premda je počela od toga, prema mojem mišljenju, grupna analiza postala je radikalno drukčija od psihoanalize. U Foulkesa nailazimo na drugu vrstu grupne analize koja i dalje odgova-

ra frejdovskoj metapsihologiji i stoga ostaje ortodoksnom.

Mislim da je razlika između radikalne i ortodoksne grupne analize toliko duboka da one zapravo čine dvije različite teorije o ljudskom stanju.

Razlika je u ulozi, statusu i funkciji koja se pridaje društvenome u objema teorijama.

Kao što smo prije vidjeli, psihoanaliza iskorištava pojedinca da bi objasnila društveno. Prema tom stajalištu, društveno nastaje interakcijom pojedinaca i sadržaja njihove psihe. Društveno je, dakle, tek treća nota u toj kompoziciji. Prvi je element psiha, drugi je element pojedinac, a posljednji je element društveno. Zbog toga se društveno čini opcionalnim. Naime, pojedinci mogu odlučiti da se ne sastanu i, prema tome, ne stvore društveno. Čak i predstavnik teorije objektnih odnosa poput Winnicotta, koji govori o vezi majka-dojenče, pojedinca smatra temeljem društva.

Činjenica da psihoanaliza daje primat psihološkom nad sociološkim utječe i na psihoanalitičke metode. Psihoanalitičke psihoterapeute uči se da se ne bave izravno pacijentovim izjavama o vanjskom, društvenom svijetu zato što su one projekcije psihe. Pacijentova kritika opresivne vlade treba se, primjerice, protumačiti kao refleksija i simbol njegova teškog odnosa s nasil-

nim ocem ili pak njegovim problemima s analitičarem itd. Tako se psihologizira društveno.

Međutim, mnoge su koristi psihologiziranja; često se u tom postupku mogu pronaći dubok uvid i samospoznaja. Kad princip transfera i njegove interpretacije postaje totalizirajućim, kao što se događa u nekim psihoanalitičkim strujama, korist ili točnost interpretacije transfera postaje vrlo upitnom. Smatram da je nepopustljiva interpretacija svega kao manifestacije projekcije i transfera duboko problematična i vrlo upitna. Napokon, takva interpretacija otuđuje.

Nasuprot tome, u radikalnom grupnoanalitičkom pristupu društveno ima konstitutivnu ulogu u stvaranju individue, *i to od samog početka*. Društveno je po svojoj prirodi političko. Društveno je izraz i manifestacija odnosa moći. Svaki pojedinac svojim rođenjem stiže u svijet takvih odnosa moći s vlastitom mješavinom zahtjeva, konflikata i samoizražavanja. Svaki pojedinac dolazi u svijet u kojem vlada mješavina diskursa koji prožimaju njegove psihosocijalne razvojne procese. Društveno je konstitutivno, a ne sekundarno. Iz toga proizlazi da je psiha u svojoj biti politizirana.

Drugi je ključni element u tom radikalnom pristupu etika. Etika uvodi dis-

kurs. Diskurse čine određena načela, vrijednosti i ideologije koji objašnjavaju zašto bi svijet trebao biti ovakav ili onakav. Diskursi također sadržavaju mnogo elemenata koji dodatno učvršćuju te prakse. Drugim riječima, logička osnova na kojoj se zasnivaju diskursi izraz je određenih etika.

Etika je uključena i u provedbu odnosa moći, to jest u provedbu politika. Politika je provedba etike. Na primjer, htio bih da svijet funkcionira ovako jer smatram da je to dobro. Ili, smatram da je moja jedina odgovornost ona prema samome sebi pa ću učiniti sve kako bih zadovoljio svoje interese. Svaka je od tih izjava politička, no svaka je ujedno i izraz drukčije etike. Politika je praktična etika. Psihoterapija je praktična etika.

U radikalnom grupnoanalitičkom okviru individua i psiha stvaraju se najprije iz društvenoga i etičkoga, putem odnosa moći i političkoga. Sve je to sastavni dio čovječanstva.

Prema mojem mišljenju, to snažno utječe na psihoterapeutsku praksu i stajalište koje terapeut zauzima. Sad neću u to ulaziti, osim što ću reći da to od terapeuta traži da bude transparentniji i uključeniji, a ne distanciran i neodređen kako nalaže norma *mainstream* psihoanalitičke prakse.

Stekao sam dojam da je uzbuđenje kakvo sam iskusio kad sam prvi put

naišao na uzdizanje i repozicioniranje društvenoga u djelima Foulkesa, Eliasa i drugih autora možda moguće samo u zapadnoj Europi. To je možda zato što su oni propitivali i osporavali dominantne individualističke diskurse kakvi su vladali zapadnom Europom (i mnome). Nasuprot tome, u istočnoj Europi društvenome se desetljećima pripisivala totalizirajuća uloga. Narodi istočne Europe bili su podložni ideologiji u kojoj odgoj i okolina imaju primat nad nasljeđem, u kojoj se psihologija može beskrajno oblikovati silama sociologije.

Nakon pada Berlinskog zida sve se promijenilo. Mnogi ljudi u istočnoj Europi rado su odbacili staru ideologiju te objeručke prihvatili individualizam i konzumerizam Zapada. Kad se u tom povijesno važnom trenutku u istočnoj Europi spomene društveno, moguće je da će reakcije biti drukčije od onog uzbuđenja kakvo sam ja doživio u zapadnoj Europi. Evociranje društvenoga u istočnoj Europi činit će se više poput regresa, ponovnog uvođenja nečega što je nekoć bilo povezano sa strahom, nečega što će se doživjeti kao opasno, zabrinjavajuće i nazadno i čemu će se stoga pružati snažan otpor.

Psihoanalitičari Zapada temelje svoja objašnjenja društvenoga na individualnome. Totalitarni režimi Istoka individualno objašnjavaju društvenim. Obje

te pozicije zapravo su totalizirajuće i pretjerane.

Izraz *psihosocijalni* na neki način miri situaciju povezanu s tim dvama ekstremnim stajalištima, no i dalje sadržava te iznova stvara poteškoće kakve su Foulkes i Elias nastojali prevladati – razlike između psihološkoga i društvenoga, unutarnjega i vanjskoga.

ZADATAK PRED NAMA: POLITIKA IDENTITETA

Ova se rasprava dosad doticala pitanja o prirodi grupne analize. No trebam li uopće u tom kontekstu govoriti o „prirodi“? Riječ priroda nosi konotacije esencijalizma i biti. Riječ priroda sugerira postojanje nekih obilježja ili karakteristika koje su unutarnje, a time i jedinstvene. Mislim da takav način razmišljanja ima prednosti, no sam je po sebi neobjektivan i pristran te sadržava koncept asocijalnosti.

Smatram da je bolje reći da je ta rasprava pokrenula pitanja o identitetu grupne analize. Taj je izraz bolji zato što je identitet uvijek kontekstualiziran. Identitet implicira nekakvo pripadanje. Mogao bih reći da moj identitet određuje grupa kojoj pripadam. Mogao bih također reći da imam takav i takav identitet, to jest, da identitet pripada meni; ja ga posjedujem. Nadalje, mogao bih reći da

ja pripadam nekoj grupi, nekom identitetu. Upravo je u tome spor: između „ja tome pripadam“ i „tome pripada meni“.

Prema mojem mišljenju, premda identiteti imaju imena, oni zapravo nisu imenice, nego aspekti odnosa – društvenopolitičkih odnosa. Odnosi moći cjelovit su dio stvaranja identiteta. Također smatram da je identitet konstituiran više negacijski nego afirmativno. Pod time mislim sljedeće: iako upotrebljavamo termin identitet da bismo označili ono što jesmo (afirmativan oblik), on se zapravo sastoji od onoga što nismo.

Ono što strukturalist De Saussure tvrdi za pojmove zapravo se može jednako dobro primijeniti i na identitet.

Pojmovi su čisto razlikovni, a ne određuje ih njihov pozitivan sadržaj, nego negativan, u smislu njihovih odnosa s drugim pojmovima u sustavu. Njihovo najpreciznije obilježje jest ono koje se ne nalazi u drugim pojmovima.

(De Saussure, 1959., str. 117)

Dakle, što grupna analiza jest, a što nije?

Identitet se sastoji od sličnosti i razlika. Uvijek se može reći da su dvije škole slične jer dijele neka zajednička obilježja, no isto tako možemo reći da su različite zato što nemaju zajednička obilježja. Prema tome, možemo vidjeti kako se identitet može mijenjati ovisno o as-

pektima koje netko naglašava odnosno o aspektima koje netko ne naglašava.

Dakle, netko ima moć da utvrdi granicu između „nas“ i „njih“, da imenuje tko su „oni“ i tko su „ne-oni“. Može nametnuti logičku podlogu na temelju koje ta distinkcija ima značenje. Postojimo „mi“ i „ne-mi“. Vrata koja razdvajaju ta dva pojma čvrsto su zatvorena i zapečaćena.

U Ujedinjenom Kraljevstvu djeluju dva krovna tijela za psihoterapiju. Prvo je BPC (*British Psychoanalytic Council* – Britansko vijeće za psihoanalizu), koje uključuje Institut za psihoanalizu (IPA), Udruženje jungovskih analitičara te ostale institucije za psihoanalitičku psihoterapiju. Drugo tijelo zove se UKCP (*United Kingdom Council for Psychotherapy* – Vijeće Ujedinjenog Kraljevstva za psihoterapiju), a obuhvaća sve ostale psihoterapije pa tako i grupnu analizu. Mnogi moji kolege grupni analitičari u Ujedinjenom Kraljevstvu smatraju da Institut za grupnu analizu treba pripadati BPC-u zato što dijele kategoriju „analiza“. No nemaju velik utjecaj u odnosu na moćniju struju, onu koja se usredotočuje na razliku između individualnoga i grupnoga.

Ta dva tijela u hijerarhijskom su odnosu, u kojem BPC ima viši status nego UKCP. To se očituje u činjenici da polaznici edukacije u BPC-u moraju imati osobnu terapiju i superviziju isključivo kod članova BPC-a. Ja, primjerice, ni-

sam prihvatljiv ni kao terapeut ni kao supervizor za BPC-ove edukacije u svojem gradu. S druge strane, edukacije iz psihoterapije koje održava UKCP općenito dopuštaju sudjelovanje članova obaju tijela.

Sve donedavno neslužbeno se podrazumijevalo da je termin psihoanalitičar rezerviran za one koji pohađaju edukaciju na Institutu za psihoanalizu. Nitko se drugi nije smio nazivati psihoanalitičarom. Ostali članovi BPC-a poštovali su to i dopuštali da ih se imenuje psihoanalitičkim psihoterapeutima, a time su prešutno pristajali na svoj sekundarni status u odnosu na „prave“ psihoanalitičare.

A zatim je prije nekoliko godina taj neslužbeni sporazum prekinut kad su neki članovi UKCP-a koji su smatrali da je njihov rad psihoanalitički odlučili sebe nazvati psihoanalitičarima. Otvorili su Kolegij za psihoanalizu te pozvali istomišljenike psihoterapeute da se učlane. To je razbjesnilo pojedine članove Instituta za psihoanalizu. Naime, smatrali su da im nije ukradena samo titula nego i identitet. Ljutilo ih je što ta „niža bića“ imaju obraza tvrditi da su jednaka njima.

Te će teme biti prepoznatljivije i nimalo iznenađujuće onima koji poznaju velika djela Norberta Elias, *The Established and the Outsiders* te *The Civilizing Process (O procesu civilizacije, hrvatsko izdanje)*.

U knjizi *O procesu civilizacije* Elias se osobito osvrće na način na koji su aristokrati (oni koji imaju moć) razlikovali sebe od običnog puka – činili su to putem pojmova i uvjerenja, od društvene etikete i načina odijevanja do svaki-dašnjih praksi.

Moć je karizmatična – moć je seksi. Oni koji je imaju doimaju se kao da sjaje; skloni smo ih poštovati, diviti im se i oponašati ih, a većinom to sve činimo posve nesvjesno i zapravo ni ne znamo zašto to činimo.

Stoga nimalo ne iznenađuje da običan građanin oponaša aristokrata, što rezultira time da se identitet aristokrata razvodnjuje, postaje manje jasnim. Aristokrat tada pokušava iznova utvrditi razliku između sebe i ostalih tako da dalje razvija svoj sustav etikete. S vremenom i to postaje svojstveno običnom građaninu, što ponovo potiče aristokrata da razvija svoj sustav razlika.

Tu vlada situacija u kojoj oni moćniji pokušavaju zadržati svoj identitet kako bi bili različiti od ostalih – a sve zbog toga što je taj identitet temelj koji im daje moć.

Kakva je situacija ovdje, u Zagrebu? Tko su aristokrati? I gdje je u odnosu na njih grupna analiza?

Tko god bili „aristokrati“, grupna analiza ima dvije mogućnosti. Prva je da prihvati *status quo* i pokuša se pridružiti

establišmentu. Ako establišment primi grupnu analizu u svoje okvire, a pritom naglašavam „ako“, grupna analiza bit će prihvaćena jedino pod uvjetom da se prikloni već utvrđenim autoritetima. Grupna analiza također će morati prihvatiti onu verziju ljudskog stanja koju je uspostavio establišment. Krene li tim smjerom, grupna analiza pristaje na niži status u toj hijerarhiji.

Druga je mogućnost da pođe sama, da zahtijeva svoje i da se utvrdi kao zaseban identitet. Ta strategija naglašava ono što grupnu analizu razlikuje od drugih vrsta psihoterapije. To, naravno, može uzrujati establišment i on se može osjećati ugroženim. U tom će slučaju zauzeti opozicijsko stajalište prema grupnoj analizi.

Ostaje pitanje: prema kojoj grupnoj analizi?

Koju će verziju grupne analize vladajući establišment radije prihvatiti i potvrditi?

Koju biste verziju grupne analize vi voljeli vidjeti kao zaseban, neovisan entitet?

Sve je to izraz politike identiteta. Što god odabrali, imat će svoje posljedice i učinke, stvorit će prijatelje i neprijatelje, ne samo među ostalim psihoterapijama nego i unutar same grupne analize.

LITERATURA

1. Bion WR. Experiences in Groups. London: Tavistock/Routledge; 1961.
2. Freud S. Group Psychology and the Analysis of the Ego. SE XVIII. London: Hogarth Press; 1921. str. 67-144
3. Klein M. Envy and Gratitude and Other Works. 1946-1963. London: Virago Press; 1988a.
4. Fairbairn R. The social significance of communism considered in the light of psychoanalysis. 1935. U: Fairbairn, R. Psychoanalytic Studies of the Personality. London: Routledge; 1994.
5. Winnicott DW The Family and Individual Development. London: Tavistock Publications; 1965.
6. Foulkes SH. Some Autobiographical Notes. U: Group Analysis, 1. 1968. str. 117-122.
7. Foulkes SH and Anthony EJ. Group Psychotherapy – the Psychoanalytic approach. London: Karnac; 1957, reprinted 1984.
8. Foulkes SH. Access to unconscious processes in the group-analytic group. 1971. U: Selected Papers. London: Karnac. 1990. str. 209-221.
9. De Saussure F. Course in General Linguistics, ur: Bally C, Sechehaye A. New York: The Philosophical Library; 1959.